

*Молдожунусов К.В., Мусаева Н.К***КЫРГЫЗСТАНДАГЫ СОЦИАЛДЫК КЫЗМАТТЫН
ТАРЫХЫН ДООРЛОРГО БӨЛҮҮ***Молдожунусов К.В., Мусаева Н.К***ПЕРИОДИЗАЦИЯ ИСТОРИИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ
В КЫРГЫЗСТАНЕ***K.V. Moldojunusov, N.K. Musaeva***PERIODIZATION OF THE HISTORY OF SOCIAL
WORK IN KYRGYZSTAN**

УДК: 364+93 (575.2)(043.3)

Бул макалада Кыргызстандагы социалдык кызматтын тарыхына көңүл бурулуп, аны доорлорго бөлүү аракетин көрүлдү. Кыргызстандын тарыхындагы таши доорунан баштап, азыркы учурга чейинки социалдык өзгөрүүлөрдү, андагы өзгөчөлүктөрдү, социалдык идеялардын өнүгүү жолун талдоого алып көрдүк. Натыйжада Кыргызстандагы социалдык кызматтын тарыхын 8 доорго бөлүп кароого мүмкүн болду жана ар бирине өзүнчө мүнөздөмө берилди. Аларды төмөнкүдөй ирээттөөгө болот: 1) Алгачкы жамааттык жардамдашуу доору. (Биздин заманга чейинки VII кылымдан мурда); 2) Көчмөндүү урук-уруулук жардамдашуунун доору (Биздин заманга чейинки VII кылым – биздин замандын X кылымы); 3) Мусулмандык кайрымдуулуктун доору (X кылымдан XII кылымга чейин); 4) Жеке каралашуунун доору (XII кылымдан XV кылымга чейин); 5) Салттык жардамдашуу доору (XV кылымдан XIX кылымга чейин); 6) Мамлекеттик каралашуу доору (XIX кылымдан XX кылымдын башына чейин); 7) Мамлекеттик камсыздоонун доору (1917-1991-жылдар аралыгы); 8) Социалдык кызматтын доору (1990-жылдардан бери).

Негизги сөздөр: социалдык кызмат, Кыргызстандын тарыхы, доорлорго бөлүштүрүү, кайрымдуулук, өз ара жардамдашуу, мамлекеттик каралашуу, мамлекеттик камсыздоо.

В статье рассматривается история социальной работы в Кыргызстане и осуществляется попытка ее периодизации. Проанализировано социальные изменения и их особенности, развитие социальных идей в истории Кыргызстана с каменного века до нашей времени. В итоге нам удалось разделить историю социальной работы в Кыргызстане на восемь периодов в следующем порядке: 1) период первобытной и общинной взаимопомощи (до VII века до нашей эры); 2) период родо-племенной взаимопомощи кочевников (VII век до нашей эры – X век нашей эры); 3) период мусульманской благотворительности (X в. - XII в.); 4) период частного призрения (XII век – XV век); 5) период традиционной помощи (XV век – XIX век); 6) период государственного призрения (XIX век – начало XX века); 7) период государственного обеспечения (с 1917 г. по 1991 г.); 8) период социальной работы (с 1990-х годов).

Ключевые слова: социальная работа, история Кыр-

гызстана, периодизация, благотворительность, взаимопомощь, государственное призрение, государственное обеспечение.

The article discusses the history of social work in Kyrgyzstan and an attempt is made to divide into periods. Analyzed social changes and their features, the development of social ideas in the history of Kyrgyzstan from the Stone Age to our time. As a result, we managed to divide the history of social work in Kyrgyzstan into eight periods. 1) period of primitive and communal mutual aid (until 7th century B.C.); 2) period of nomadic tribal mutual aid (7th century B.C. -10th century); 3) period of muslim charity (10th century -12th century); 4) period of private charity (12th century – 15th century); 5) period of nomadic traditional mutual aid (15th century – 19th century); 6) period of state charity (19th century - beginning of the 20th century); 7) period of state security (1917-1991); 8) social work period (since the 1990s).

Key words: social work, history of Kyrgyzstan, periodization, charity, mutual aid, state charity, state provision.

Социалдык кызмат Кыргызстанда жаңы пайда болгон кесип болгондуктан, ал азыркы учурда ар тарабынан каралууга муктаж. Айрыкча социалдык кызматтын тарыхын кароо учурдун негизги талаптарынан болуп турат. Мамлекетибиз да социалдык саясатын ишке ашыруусун өз тарыхынан сабак алуу менен жүргүзсө, максатка ылайык болор. Ошондуктан, Кыргызстандын социалдык тарыхын барактап, аны доорлорго бөлүп көрсөтүүгө мезгил келди.

Кыргызстандын тарыхындагы социалдык жардам формаларынын өзгөрүү тарыхына карай, Кыргызстандагы социалдык кызматтын тарыхын төмөндөгүдөй доорлорго бөлүүгө болот:

1) Алгачкы жамааттык жардамдашуунун доору Кыргызстандын аймагындагы таш доорун, коло доорун басып өтүп, б.з.ч. VII-V кылымдарга чейинки мезгил агымын ичине камтыйт. Алгачкы доордо колдоо көрсөтүүнүн культтук формалары, жардам берүүнүн жамааттык-уруктук формалары, жардамдын чарбалык формалары өкүм сүргөн [11, 5-10-бб.]. Мисалга алсак, Саймалуу-Таштагы петроглифтер бул

аймакта ырым-жырым иш-чараларынын өнүккөн деңгээлинен кабар берет. Ошондой эле, андронов маданиятынын өкүлдөрү көчмөнчүлүк турмушта уруктук жардамдашууну өнүктүрүшсө, чуст маданиятынын адамдарында чарбалык жардамдашуу өнүккөндүгүн айта алабыз.

2) Көчмөндүү урук-уруулук жардамдашуунун доору. Биздин заманга чейин Кыргызстандын аймагында көчмөн *сактар (скиф)* жана *усундар* жашаган тушта жардамдашуунун жамааттык формасы өнүккөн дешке негиз бар. Ал эми ошол эле тушта жашаган Дабан мамлекетиндеги (Фергана) элдер болсо, дыйканчылыкка көбүрөөк басым жасашкан, ошондой эле аларда айылдык жамааттын орду өзгөчө болгон. Кыргызстандын биздин замандагы тарыхында ислам дини келгенге чейин, *хунндар, көк-түрктөр, түргөштөр* жана *карлуктар* сыяктуу көчмөн элдер жашашкандыктан, бул доордо жамааттык жана урук-уруулук жардамдашуу негизги ролду ойноп турган.

Эрте-ортокылымдардагы Алтай-Саян региону менен Борбордук Азияда жашаган көчмөн элдердин социалдык уюшумун изилдеген Н.Н. Серегин алардын социалдык тарыхын төмөндөгүдөй мезгилдерге бөлүп карайт: 1) Улуу Түрк Кагандыгына чейинки мезгил (552-ж. чейин); 2) Улуу Түрк Кагандыгынын мезгили (552-630-жж.); 3) Кытайга көзкаранды болгондогу мезгил (630-682-жж.); 4) Экинчи Чыгыш-түрк кагандыгынын мезгили (682-744-жж.); 5) Уйгурлар менен кыргыздардын тушундагы мезгил (VIII к. 2-жар. - XI к.) [10, 129-б.].

3) Мусулмандык кайрымдуулуктун доору (X - XII кк.). 751-жылдагы Талас согушунда мусулман аскерлери кытайларды жеңгенден кийин, Кыргызстандын аймагында жайыла баштаган ислам дини кийинки кылымдарда курулган Караханий мамлекетинин тушунда кеңири жайылып, мамлекеттик дин катары орногон. X-XII кылымдарда экономикасы жана маданияты гүлдөп өнүккөн бул өлкөдө Баласагын, Өзгөн, Барсхан сыяктуу чоң шаарлар курулган жана Йусуф Хасхажиб Баласагуни, Махмуд Кашкари, Имам Сарахси сыяктуу чыгаан инсандар чыккан. Ошол кезде ислам дининин таасири менен мусулмандык кайрымдуулук күч ала баштайт. Исламдын беш түркүгүнүн бири болгон *зекет берүү* парзы, ошондой эле, сооптуу иш-амалдардын эң жакшыларыларынан болгон *садака берүү* адаты мусулмандарды бири-бирине кайрымдуулук жасоого ого бетер түртүп турган. Мунун үлгүлөрүн Жусуп Баласагындын «Кут алчу билиминен» да байкаса болот [6, 171-173-бб.]. Ошол тушунда мамлекет тарабынан да социалдык камсыздоону уюштуруу аракеттери жүргөндүгүнөн мисал келтирип, XI к. Ибрагим Табгач хандын ич-ара согушту токтотуп, талоончулукту жойгондугун, оору-

каналардын абалына жана базардагы баалардын туруктуулугуна көз салып тургандыгын айта кетүү керек.

4) Жеке каралашуунун доору. XIII кылымдын башында чыгыштан чыккан *кара кытайлар, наймандар* жана алардын артынан *моңголдордун* баскынчылык жортуулдарынан улам шаарлар урап, эгин талаалары жайытка айланган оор мезгил баштан өткөн. Натыйжада кедейчиликтин деңгээли өсүп, согуштардын тынымсыздыгы жесирлер менен жетимдердин санын көбөйткөн жана адилетсиздик күч алган. Мына ошондо *Асан Кайгы, Толубай Сынчы* сыяктуу акылмандар чыгып, элди адамгерчиликке, боорукерликке, кайрымдуулукка чакырууга аракет кылышкан. Жардам берүү ал кезде кимдин колунан келсе, ошол жардам кыла алгандыктан, бул учурду жеке каралашуунун же жеке кайрымдуулуктун доору деп айтсак болот.

5) Салттык жардамдашуунун доору (XVI к. - XX к. башы). XV кылымда Алтай, Чыгыш Теңир-Тоо жактардан көчүп келген кыргыз уруулары жана Кыргызстандын аймагындагы согуштардан аман калган жергиликтүү могол уруулары бири-бири менен аралашып, азыркы кыргыз эли калыптана баштаган [5, 117-136-бб.]. Алардын дээрлик баардыгы көчмөн турмушта жашап, конфедеративдик түзүлүштөгү мамлекетке биригишкен [4, 114-б.]. Алардын тарыхында жардамдашуунун жамааттык формалары көп болгондугу байкалат. Аларда социалдык жардам идеялары салттарында негизги орунда тургандыгын ошол доордон ушул кезге чейин сакталган үрп-адаттардан байкоого болот [1, 187-191-бб., 2, 38-53-бб.]. XVIII кылымда жашаган Санчы Сынчынын уламышка айланган иш-аракеттеринен байкалгандай, ал социалдык саясат багытында көп эмгек сиңирген. Мисалы, баатыр төрөп берет деген шылтоо менен Түлкү баатырга кедей кызды, Болот баатырга жетимдери бар жесирди аялдыкка алып берген [3, 56-58-бб.]. Көчмөн кыргыздардын бир кезде душманы болгон калмактардын кырылгандан калгандарын кыргыздар өздөрүнө «эл кылып» кошуп алышкандыгы да социалдык жардам багытындагы маанилүү фактылардан болуп саналат.

6) Мамлекеттик каралашуунун доору (XIX к. - XX к. башы). XIX кылымдын 30-жылдарында кыргыз уруулары Кокон хандыгына баш ийгенден кийин, кокондуктар Кыргызстандын бир канча аймактарына чептерди курушат жана аларга Фергана өрөөнүнөн чыккан сарбаз-аскерлерди, ошондой эле Кашкар аймагынан качкан мусулмандарды жайгаштырышат. Кокон мамлекети көчмөн кыргыздардан салык алуу менен гана чектелип, ал эми чептердеги адамдарга социалдык жактан көп каралашып турган [9, 98-104-бб.]. Ошол сыяктуу эле, 1855-1876-жылдар аралыгын-

да кыргыздар менен кокондуктар Орусия империясына каратылгандан кийин, Россия жактан орус дыйкандары көчүрүлүп келе баштаган. Анда да мамлекет келгиндердин социалдык турмушуна кам көрүп, көчмөндөрдүн дыйканчылыкка ылайыктуу жерлерин аларга тартып алып берип турган. Бул доордо мамлекеттик жардамга келгиндер гана ээ болуп, ал эми кыргыздар өзүн-өзү камсыздоого милдеттүү эле. Мындай адилетсиздиктин натыйжасында заманачы акындардын кыймылы, андан кийин 1916-жылдагы Үркүн келип чыккандыгы маалым.

7) Мамлекеттик камсыздоонун доору (1917-1991). Падышалык режим кулатылып, советтик бийлик орной баштаганда, көп нерсе өзгөрдү. Мамлекеттик кам көрүү системасынын реформаланышы ишке ашып, Кыргызстандын аймагындагы бардык жарандар мамлекеттен жардам алууга тең укуктуу болушкан. Социалдык камсыздоо министрлиги пенсиялык камсыздоо, көп балалуу энелерди, майыптарды, ата-энесиз балдарды колдоо жаатында борборлоштурулган саясат жүргүзгөн [7, 4-8-бб.]. Бул доордо өлкөдө жардылар жок деп эсептелинген.

8) Социалдык кызматтын доору (1990-жж. бери). Кыргызстан эгемендигин алгандан кийин, социалдык саясатын өзү жүргүзүү укугуна жана милдетине ээ болуп калды. Социалдык көйгөйлөрдүн көбөйүшү менен кыска убакыттуу программалар: аз камсыздалгандарга акчалай дотациялар, гуманитардык жардамдар пайда болду. Муктаж адамдарга жардам берүү системасы калыптанып, ошондой эле

«социалдык кызмат» деген кесип пайда болду [8, 24-28-бб.].

Адабияттар:

1. Абрамзон С.М. Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер / Котор. С.Мамбеталиев, Д.Сулайманкулов, С.Макенов. - Бишкек, 1999.
2. Гродековъ Н.И. Киргизы и каракиргизы Сырь-Дарьинской области. т. I. Юридический бытъ. - Ташкентъ, 1889.
3. Кыргыз санжырасы. Башкы редактор К. Жусупов ж.б. - Бишкек, 1994.
4. Кыргыздардын жана Кыргызстандын тарыхый булактары. (Б.з.ч. II к. – XVIII к. Кытай булактарынан үзүндүлөр). II т. - Бишкек, 2003.
5. Мокеев А. Кыргызы на Алтае и на Тянь-Шане. - Бишкек, 2010.
6. Мурзакметов Т.Т. Религиозные ценности в поэме Жусупа Баласагына «Благодатное знание». Известие вузов Кыргызстана. - 2018. - №1. - 171-173-бб.
7. Орозалиев Э.С. Социальная работа и психология в вопросах и ответах: учебное пособие. - Бишкек, 2006.
8. Рысалиев И.З., Усенова В.У., Орозалиев Э.С. Социальная работа в Кыргызстане (теория и практика). - Бишкек, 2000.
9. Сапаралиев Д. Б. Этнополитическая история Оша и его окрестностей с XVIII до середины XIX в. - Бишкек, 1999.
10. Серегин Н.Н. Социальная организация раннесредневековых тюрок Алтае-Саянского региона и Центральной Азии (по материалам погребальных комплексов). - Барнаул, 2013.
11. Фирсов М.Б. История социальной работы в России. - Москва, 1999.